

Приказ књиге Александра Павковића: Слободан Јовановић – један несентименталан приступ политици, Библиотека „Политика и друштво“ бр. 74, Правни факултет Универзитета у Београду, „Службени гласник“, Београд 2008.

Нема сумње да се књига Александра Павковића посвећена личности и научној заоставштини Слободана Јовановића појавила пред домаћом читалачком публиком у прави час. Нашој правној науци, политичкој теорији, социологији, историографији и књижевној критици просто недостају критички осврти на импресиван интелектуални опус сигурно једног од највећих и најугледнијих српских (и југословенских) правника и историчара 20. века.

Током полувековне комунистичке тираније у Југославији дела Слободана Јовановића су пратила његову личну судбину. Осуђен на револуционарном суду 1946. као „народни непријатељ“ на двадесетогодишњу казну затвора уз губитак политичких и појединих грађанских права, конфискацију целокупне имовине и губитак држављанства, Јовановић је остатак живота провео у емиграцији. Истовремено, на његове научне радове, књижевне критике, есеје и објављене књиге полако је падала прашина да би у једном тренутку биле потпуно покривене велом заборавља. Многе генерације послератних правника, новинара, социолога, историчара и књижевних критичара једва да су чуле за Јовановићево име и његов научни опус, а ако су неким случајем и чуле, обично је то било у негативном контексту, с обавезном идеолошком етикетом „назадног буржоаског теоретичара и публицисте“. Све је то допринело да се, након пада комунизма 1989. и незваничне рехабилитације Јовановићеве личности и научне заоставштине (званична рехабилитација је постигнута 2007. када је Окружни суд у Београду и службено обеснажио пресуду револуционарног суда од 1946) његови радови углавном посматрају емотивно, некритички, уз много похвала и не тако ретку глорификацију. И стварно, када се Јовановићеве бриљантне анализе и начин резонувања упореде с крутом, немаштовитом, једноличном, апологетском, прилично досадном и дубоко идеолошки прожетом марксистичком теоријском колотечином у друштвеним и хуманистичким наукама из времена социјалистичке Југославије, добија се истинска слика о Јовановићевом списатељском и полемичком таленту, лепоти његовог књижевног стила, као и о грандиозности његових закључака и изведених дефиниција.

И поред неизмерне вредности Јовановићевих дела, она нису сасвим без недостатака. У многим његовим радовима се може осетити одсуство убедљиве аргументације приликом објашњавања појединих друштвених феномена. Због тога постоји потреба да српска наука критички преиспита научни опус Слободана Јовановића, што би овог правног, политичког и историјског писца коначно увело у ред највећих српских научника свих времена, и истовремено отворило простор за даљу надоградњу домаће друштвене теорије. Чини се да је ово прави тренутак за један такав интелектуални подухват јер су оба временска периода далеко иза нас: и време круте марксистичке апологетике, и време еуфоричног „откривања“ Јовановићевих дела. Тако се књига Александра Павковића појављује пред домаћом публиком у прави час, јер представља пионирски рад у критичком сагледавању Јовановићевог интелектуалног достигнућа из готово свих области друштвених наука и књижевности.

Писац је, најпре, врло студиозно изучавао Јовановићев приступ политици, наглашавајући да би се његови радови о овој теми могли поделити на три групе: радови о правним и политичким институцијама модерне државе (нпр. уџбеник из теорије државе и права Држава, Енглески парламентаризам, О дводомном систему, Уставно право Краљевине Србије, Уставно право Краљевине СХС), о политичким доктринама и идејама (нпр. филозофски есеји о Платону, Макијавелију, Берку, Веберу, Марксу и о тоталитарним политичким идеологијама 20. века) и о најразличитијим политичким личностима – њиховим животима и постигнућима (нпр. књига Вођи француске револуције – Мирабо, Димурије, Дантон, Робеспјер, портрети истакнутих политичара и државника – Пера Тодоровић, Светозар Марковић, Милан Пироћанац, Вилијем Гледстон). При томе – наглашава Павковић – Јовановић се ограничио само на критичку процену одабраних, већ добро познатих и признатих доктрина и теоријских закључака, не износећи сопствену политичку теорију, што чини главни недостатак његовог енциклопедијског проучавања политике, државе и друштва.

Иако је импресивно анализирао политичке процесе и појаве, Јовановић се задржавао само на правној теорији државе и њених институција, остајући у оквирима правног позитивизма, на трагу немачке традиције Staatslehre и њеног истакнутог представника Георга Јелинека. Аутор књиге је затим коментарисао Јовановићеве анализе и огледе чисто теоријског карактера, која излазе из ужег оквира науке о држави и праву, улазећи и у видокруг социологије, етике и аксиологије: о оправданости употребе државне силе, о границама моћи државе и њених институција, о питању владавине закона (права), о држави маса, феномену револуције и о моралу у политици. На концу, Павковић се осврнуо и на поједине Јовановићеве расправе о

уставном уређењу Краљевине СХС (Југославије), о апорији српско-хрватских односа, који су вазда обележавали политички развој и историју југословенске идеје и државе, и, посебно, на познати оглед о српском националном карактеру („Један прилог за проучавање српског националног карактера“), тако написаном да представља неку врсту препоруке Србима шта да чине у Југославији након неминовног пада комунистичког режима.

Стиче се утисак да је аутор умешно поставио проблемске ситуације, откривајући места у правној и политичкој теорији на којима се Јовановић није сасвим успешно сналазио и где му научна аргументација није довољно убедљива. Писац истиче да је такав приступ у теоретисању првенствено узрокован недостацима теоријско-методолошке парадигме (правни позитивизам) на којој је Јовановић градио своју теоријску мисао, што је често имало за последицу или извођење непотпуних и недовољно заснованих дефиниција појединих важних појмова, или пак одсуство било какве дефиниције. Ако покушате да изведете дефиницију државе и њених институција на бази теоријске претпоставке да се држава може научно објаснити само као правна појава, онда добијате само један аспект истраживања државе који је за Јовановића сасвим довољан, јер је правна природа оно што државу одваја од друштва. Држава, додуше, садржи и елементе другачије природе, али њен правни карактер је примаран и он потпуно одражава њену суштину, што се најбоље може видети у процесу примене правних норми. Сви остали аспекти су мање важни и они у овом контексту немају онтолошки значај. Аутор је веома пажљиво и аргументовано скренуо пажњу на ове недостатке Јовановићеве правне теорије о држави. Међутим, оно што привлачи посебну пажњу је чињеница да је и сам аутор упао у замку контрадикције, објашњавајући Јовановићево гледиште о држави и праву и његово основно филозофско-политичко опредељење. Ово питање је изузетно важно и због тога ће му у даљем тексту бити посвећена посебна разрада.

Аутор је запазио да је Слободан Јовановић, као доследни истомишљеник Георга Јелинека, одбацивао учење о природним правима човека, која егзистирају у свету разума независно од државе и права, и која због тога морају бити поштована од државне власти. То је сасвим тачно, јер као присталица правног позитивизма Јовановић није могао да прихвати идеје школе природног права. Оне се нису могле ускладити с теоријско-методолошком парадигмом, коју је Јовановић прихватио. Посматрајући државу и право као два повезана и међусобно зависна феномена која не могу постојати један без другог, Јовановић је вазда истицао да држава прописује правне норме да би могла успешно функционисати, а да би успешно функционисала, она својом вољом, из сопственог рачуна, признаје појединцима одређена права као субјектима правног поретка. Дакле, појединци немају природна права која би им припала самим тим што су људска бића независно од конкретног државно-правног система, него им их држава признаје како би правни поредак могао функционисати.

Имајући у виду наведену Јовановићеву теоријско-методолошку парадигму у поступку истраживања државе и права, као и његово тумачење односа државе и појединца, може се наслутити какво је било његово основно филозофско-политичко опредељење. Велики број правних и политичких писаца, социолога и историчара сматра да је Јовановић у основи био конзервативац, а не либерал. То мишљење је у основи исправно; ако се зна да Јовановић није прихватио идеје Природноправне школе, да се вазда залагао за дводомни систем народног представништва у коме би законодавна власт била подељена између изабране скупштине (доњег дома) и сената (горњег дома) као заступника круне и виших друштвених редова, да се у основи залагао за ограничено право гласа, и да није био присталица чистог, него само ограниченог парламентарног система власти са активном улогом круне, онда се може извући закључак да је Јовановић био прави конзервативац и да није делио политичка уверења свог оца, иначе чувеног либерала Владимира Јовановића.

Већ на почетку Јовановић је себе изузео из филозофије либерализма: неко ко не прихвата идеје о природним правима човека (данас се то зову људска права) не може да буде оцењен као либерал јер либерализам почива на теорији природних права (данас је то филозофија слободе тзв. либертаријанизам, који директно извире из политичке филозофије Џона Лока, Џона Стјуарта Мила, Адама Фергусона, Адама Смита, Дејвида Хјума, Џона Актона итд.).

Идеја о дводомном систему је карактеристична за конзервативну, а не за либералну политичку идеологију (осим у случају федеративне државе у којој један дом заступа грађане, док други дом заступа државе-чланице); у модерној српској историји за ту идеју су се залагали Напредњаци Милана Пироћанца и Стојана Новаковића, који су се – попут Слободана Јовановића – ужасавали могућности да би пуну законодавну власт могла да има једна разуздана сељачка скупштина, која би својом неукошћу и примитивизмом отерала државу у катастрофу; то се може спречити једино тако што би се формирао и један посебан горњи дом, састављен од имућних и учених људи, који би сузбијао моћ доњег дома уз пуну помоћ круне и њених саветника.

Што се тиче општег права гласа, ево шта о томе каже Јовановић у свом уџбенику О држави

: „Опште право гласа не разликује се од ограниченог права гласа тиме, што би по првом изборном систему сви грађани без разлике имали бирачко право, док би га по другом имали само нарочито квалификовани грађани. И по једном и по другом систему, уживање бирачког права условљено је извесном квалификацијом, али код ограниченог права та је квалификација тако поштрена да је из уживања бирачког права искључен много већи број грађана него код општег права гласа“ (С. Јовановић, О држави – основи једне правне теорије

, сабрана дела, том 8, Београд, 1991, 290). Јасно се може видети да је Јовановић и под општим правом гласа подразумевао изборни систем у коме је бирачко право условљено извесним цензитарним условима. Међутим, овакво гледиште није могло да кореспондира са стварношћу ни у време када је био објављен овај уџбеник (1922, 1936), јер су у неким државама (Енглеска, Шведска) чак и жене уживале право гласа.

У погледу парламентаризма, може се рећи да Јовановић није био велики присталица тог система власти премда се из његових расправа може запазити да је гајио извесне симпатије, увек истичући како он сасвим добро пристаје земљи свог порекла – Енглеској, док би за Србију био погубљан, јер Србија није имала исту друштвену структуру као и Енглеска. Сматрао је да је за Србију било најбоље установити систем равнотеже власти између сељачке скупштине с једне, и сената и владалачке власти с друге стране. Тек би се на тај начин обезбедили ред и мир за напредак државе и друштва. Међутим, и независно од овога, Јовановић није имао поверења у парламентаризам. То се јасно може видети из III одељка расправе Енглески парламентаризам

који носи назив „Влада и скупштина“. У овом одељку Јовановић је најпре нагласио да по својој првобитној намени парламент није имао да врши власт, него само да брани народ од злоупотреба власти. Овакво надзорно тело је потребно без обзира на то ко је на власти. Организација власти никад се неће толико усавршити да злоупотребе власти постану немогуће. Међутим, када се парламент не задовољава тиме да одређује ministre, него хоће да преко њих и управља, онда он у исто време и влада и сам над својом владом води надзор. Онда је влада ослобођена сваког надзора, јер су се управно и надзорно тело стопили у једно; то значи да парламент може учинити злоупотребе какве хоће јер га нико у томе не може спречити.

Јовановићу се мора одати признање за врло занимљиво и смело теоретисање у овој осетљивој теми, иако није баш много убедљив како смо навикли у другим радовима. Након ове конструкције Јовановић је изнео своје главне разлоге против парламентаризма или, како он каже, „скупштинске владе“.

Против парламентаризма говори не само то што је то влада без надзора, него зато што је парламент неспособан за послове једне владе. Нема ништа горе него допустити парламенту да са законодавним функцијама споји и извршне. То значи употребити за акцију једно тело које је организовано за дискусију. Кад парламент узме у своје руке управу, његове врлине се претварају у мане. Сукоб супротних мишљења, који уноси светлост у његове дебате, рађа сада збуњеност; обазривост с којом он гледа да између крајњих мишљења нађе ону средину где је истина измеће се сада у оклевање. Уопште парламент се саветује онда кад се од њега тражи да делује, а „Рим је саветујући се, изгубио Сагунт“ (С. Јовановић, Енглески парламентаризам, Правне и

политичке расправе, сабрана дела, том 2, Београд, 1991, 625–636). Овај пример је показао да је Јовановић у жељи да оспори ratio legis

парламентарног уређења отишао толико далеко да је потпуно занемарио сам појам парламентаризма и његове одлике. Међутим, за ову расправу је важно да сви ови докази потврђују становиште да је Слободан Јовановић био убеђени конзервативац. Па ипак, Александар Павковић је све то некако превидео, истичући како је Јовановић заступао либерална политичка уверења, иако је и сам неколико пута нагласио да Јовановић није прихватао идеје природноправне теорије, као и да се залагао за дводомни систем народног представништва.

Павковић у овоме не види основе које искључују Слободана Јовановића као либерала. Он у Јовановићевом залагању за дводомни систем народног представништва види само жељу да се изврши деоба законодавне власти између горњег и доњег дома представничког тела како ниједан уставни чинилац не би могао остварити превласт у држави. Ограничавање свих грана државне власти је неопходно спровести како би се остварила равнотежа у уставном поретку, што би само додатно ојачало одговорност свих уставних чинилаца: доњег и горњег дома, владаоца и органа државне егзекутиве. Дакле – закључује Павковић – овакво гледиште Слободана Јовановића директно проистиче из француске либералне школе и Монтескјеовог учења о подели власти, што представља темељ парламентаризма и демократског устројства државе (видети стр. 179–181). Чини се да оваква теза није исправна, и да је Јовановићево залагање за дводомни систем народног представништва било последица његовог конзервативног опредељења, а не читања Монтескјеове књиге О духу закона. Како се може видети, аргументи који иду у прилог тези да је Слободан Јовановић био конзервативац су много убедљивији од аргумената који га престављају као либерала. То је основна слабост ове књиге. Поред ње, могу се уочити још неке ситне грешке, које не утичу пресудно на квалитет књиге, али се ипак морају поменути како би се отклониле недоумице: на стр. 12. пише да је Слободанов отац Владимир био секретар Светоандрејске скупштине, што није тачно. Светоандрејска скупштина је – према посебном закону који је био донет за ту прилику – могла да има само два секретара. За секретаре су изабрани Јеврем Грујић и Јован Илић, док је Владимир Јовановић заузимао положај помоћника секретара. Такође, на стр. 53. пише да је Милан Пироћанац био један од вођа Либералне странке, што опет није тачно. Неспорно је да је Пироћанац био један од вођа Напредњака. Међутим, у овом случају се вероватно ради о омашци, пошто је грешка исправљена на стр. 61.

Све остале анализе и закључци углавном су добро засновани и врло убедљиви: Јовановићево тумачење феномена револуције (дефиниција револуције, психологија револуције, револуционарни фанатизам и његов тријумф, социолошко објашњење револуције), његова анализа модерне државе или тоталитарних режима у „поратној држави“ (фашизам, нацизам, комунизам).

Приказ књиге: Слободан Јовановић - један несентименталан приступ политици

Пише: Мирослав Свирчевић
четвртак, 06 новембар 2008 23:18

Због свега наведеног писац овог приказа снажно препоручује књигу Александра Павковића јер помаже у разумевању интелектуалне заоставштине Слободана Јовановића.